

Az ifjúság erkölcsi neveléséről.

I.

Körülbelül százötven esztendeje annak, hogy a francia forradalmat előkészítő s azt különféle irataikkal termékenyítő férfiak egyik legnagyobbika, Rousseau, arra az akadémiailag kitűzött kérdésre, hogy vajjon a tudomány és a művészet nemesítő hatású volt-e az emberiség erkölcsiségére: úgy kora erkölcsileg züllött viszonyainak ismerete, mint a történet tanulmányozása alapján akként felelt, hogy az emberiség kulturális haladása, tehát ismeretekben, tudományokban való gazdagodása, művészetekben való fejlődése s társadalmi berendezkedése, határozottan káros volt, úgy erkölcsi felfogására, mint életére. Allítása szerint a természetnek egyszerű, a kultúra által meg nem rontott embere a maga eredeti természeti állapotában jobb szívű, nemesebb erkölcsű, mint a tudományok és művészetek által raffinált módon nevelt európai ember. A tudomány és művészet nem boldogít, minélfogva a karajok boldogabbak, mint a hazug tudomány s bölcsészet által megrontott s a művészet által elpuhitott kulturemberek. Természetes, hogy ezen elvek hangoztatása alapján az emberiség *erkölcsi megtisztulását s helyes irányú fejlődését csak a természethez való visszatérésben látta s a nevelés legmagasztosabb feladatát is az embernek a természethez s természetszerűséghez való visszavezetésében s illetőleg ahhoz való ragaszkodásban találta.*

Azóta az elmúlt százötven év alatt óriási módon változtak az emberiség kulturális viszonyai, úgy hogy a történetírók egyhangúlag hirdetik, hogy egyetlenegy olyan korszakot sem lehet találni, a melyben a tudományok oly rohamosan fejlődtek és elterjedtek s ezzel kapcsolatban a művészeti s kulturális igények annyira emelkedtek volna a nép alsóbb rétegeiben is, mint az elmúlt XIX-ik században. A XIX-ik századig

kultúrembernek ismerete mostani viszonyainkhoz képest nagyon korlátolt volt. A tudás legfőbb tárgyai a theológiában s filozófiában merültek ki; azonfelül csak a latin és görög klasszikusok ismerete érdekelte az embereket. A klasszikusokkal való foglalkozásban is nem arra fektették a fősúlyt, hogy azoknak eszméivel lelküket gazdagítsák s szívüket nemesítsék, hanem nagyobbára stílusuknak külső alakjára, kifejezéseiknek választékosságára, képeiknek szépségére, költői s szónoki hatásukra fordították figyelmüket, hogy annál szebben, elegánsabban s cicerói hatással tudjanak írni és szónokolni.

A mint azonban a bölcsészet felszabadult a hagyományos okoskodások nyüge alól s szabad lett a kutatás és a szó: beláthatatlan nagy tér nyílt meg az ember ismerő s kutató képessége előtt, a melyen tetszése szerint munkálkodhatott s gyűjthetett kincseket a lélek gazdagítására. A sokszor szórshálhasogató s terméketlen scholasztikus okoskodások mondhatni, haszontalan szellemi gimnasztikák helyett a körülünk fekvő s érzékelhető tapasztalati tárgyak s tünemények kezdik lekötöni a tudás vágyától égő emberi lelket s megnyilik előtte a nagy és gazdag természet eddig ismeretlen csodás világa. Megszületnek a természettudományok s belevezetnek abba a titkos műhelybe, melyben a természetnek titáni erői oly szigorú következetességgel s csodás módon működnek.

Rájön az ember a gőz erejének ismeretére s hatalmába keríti azt; majd megismerkedik a villamos erővel, hogy hihetetlen módon kiaknázza ezt az ismeretetlen erőt is a maga javára. Mind az a csodás tudás és ügyesség, melyet a technika neve alatt szoktunk érteni, oly forradalmat idézett elő a tudományban, hogy' ahhoz foghatót az elmúlt évezredekben hiába keresünk.

De magamagát is megfigyelés és kutatás tárgyává teszi az ember, a mi talán előbbre valókötelessége lett volna. Csak-hogy az már így szokott lenni, hogy az ember előbb lesz figyelmessé az iránt, a mi tőle távolabb esik, mint az iránt, a mi ő benne, vagy közvetlenül előtte vagyon. Ennek a kutatásnak a hasznát látja elsőben az orvosi tudomány, a mely levetetheti a kuruzslás bilincseit s megszűnik pusztá tapogatózás lenni, hogy szakértő szemmel megállapíthassa a betegséget s biztos kézzel, avagy műszerrel láthasson hozzá a beteg test gyógyításához.

Hasonló módon rohamosan fejlődtek s új irányt vettek a humanisztikus tudományok is s ma már sem a klasszikai, sem a modern nyelvekkel nem foglalkozunk többé oly módon, mint ennek előtte száz évvel.

Ismereteink gyarapodásával lépést tartott a művészet is. Nemcsak nagyszámú és világhírű művészeket tud felmutatni az elmúlt század, a kiket egyes kitűnő művészkorszakok legnagyobb művészeivel is lehet egy sorba, sőt azok felé is helyezni, hanem rendkívül nagy jelentősége van abban, hogy a művészet alkotásait közkinccsre tudta tenni s a műzslést fejlesztve, belevitte a köznapi életbe, úgy hogy az építkezésünkben, házi berendezésünkben, öltözködésünkben, élvezeteinkben s életünk egyéb megnyilatkozásaiban is érvényesül.

Tudásunk ekkép sokkal kiterjedtebb s mélyebb, ismereteink tömege beláthatatlan, gondolkodásunk tisztább, fegyelmezettebb s eredményeiben biztosabb. Érzelmek, vágyaink s indulataink mintha nem lennének olyan nyersegek, mint régebben s izlésünk nem szoritkozik többé csupán egyes költői, avagy szónoki alkotásokra, mint régebben, hanem kiterjed a művészet legkülönbözőbb ágaira is. Cselekvésünkben nem korlátoznak már annyira egyes előítéletes ósdi szokások s hagyományos balvélemények, a melyek kínai falakat emeltek az egyes néprétegek, kasztok között, mert a műveltség, ha nem is teljesen, de általában véve mégis közelebb hozta egymáshoz az egyes néposztályokat. Az egyenlőség, szabadság és testvériség elvei, a melyekért századokon keresztül hiába ontottak drága vért, most már sokkal könnyebben hódítanak a társadalomban s államban. A nemzeteket nem alkothatja többé egy-két kiválasztott rend s az állam jótéteményeiben s terheiben osztoznia kell a nemzet összességének. Társadalmi életünk s egymással való érintkezésünk sem ismer már annyi nehézséget s akadályt, mint ennek előtte csak félszázaddal is.

Igaz ugyan, hogy gazdagság, előkelő állás, származás, képzelt és valódi érdemek czim- és rangkorság most is fokozatokat állapítanak meg még az egyforma műveltségűek között is, csak hogy ezeknek alapja nem annyira az intézményekben, mint az egyéni hiúságban s egyéb emberi gyarlóságokban keresendő.

Ámde ha ezen nagyszerű s példátlan kulturális haladással szembeállítjuk társadalmunk erkölcsi felfogását, lelkiületét s életét és ha újból felvetnők azt a kérdést, a melyet a dijoni akadémia ennek előtte 150 évvel felvetett, úgy gondolom, hogy Rousseau most a mi erkölcsiségünkről sem sokkal kedvezőbb ítéletet mondana, mint korának erkölcsiségéről. Pedig most a mi tisztultabb fogalmaink s előrehaladottságunk mellett talán szigorúbb mértékkel kellene mérnünk társadalmunk erkölcsiségét.

Nem tartozom ugyan azok közé, a kik szélső pesszimista

világnézetükben azt tanítják, hogy az embernek nincs is szabad akaratelhatározása s ez okból tetteiért felelősségre sem vonható, s a kik a társadalomban mutatkozó sok törvényteleniséget s bűnt hol az emberrel vele született s örökölt testi és lelki diszpozíciónak, hol pedig annak a társadalomnak rójják fel hibául, a mely a gonoszokat nevelte s dédelgette: mindazáltal lehetetlenség észre nem venni azt, hogy modern társadalmunk sok modern bűnt teremtett s nagyra nevelt és hogy tényleg egyes bűnök apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre átöröklődnek s családokat, sőt társadalmi osztályokat tesznek tönkre anyagilag és erkölcsileg.

Társadalmunkban az erkölcsi romlás és zűlés nyomai mutatkoznak, mintha fejlettebb mivelttségünk csak arra szolgálna, hogy erkölcsi botlásainkat könnyebben, kevésbé észrevehető módon, s bizonyos esztétikai nimbusba takarva legyünk képesek elkövetni, mintha az ismeretekben való gazdagodás és a technika vívmányai arra lennének hivatva, hogy a gonzságnak megkönnyítsék romboló munkáját s a becsületességet és igazságosságot akadályozzák a rossz ellen való küzdelmében.

Azok a nagyszámú bukások, sikkasztások, Amerikába szökések, szerencsétlen családi viszonyok, öngyilkosságok s gyilkosságok, idegességnek, pillanatnyi elmezavarnak s hasonló lelki állapotoknak tulajdonított társadalmi tünetek s bűnök mind megannyi tanújelei annak, hogy a régi magyar erkölcsöt, a tiszta humanisztikus nemes érzést s bibliás vallásosságot, melyek e nemzetet századokon keresztül megvédték az elpusztulástól s fentartották a leggaládabb elnyomás idején is, gyökerében, alapjaiban kezdi támadni a szű s őrlő, pusztítja feltartóztatlanul s ha meg nem öljük, romlásnak indul a magyar és ezer évi ittléte után hivatását be sem töltve, elpusztul.

Társadalmunknak ezt a folyton erősödő magán- és közéleti betegségét nem csekély aggodalommal nézi minden gondolkodó elme, a mely a társadalmi életet közelebbről vizsgálja. Alig van komolyabban gondolkozó s gyermekei jövőjén munkálkodó szülő, a kinek szívének aggodalom s félelem ne fogná el, a mikor arra gondol, hogy sok önmegtágadás és nehéz gondok között nevelt fiát ki kell bocsátania szülői védő szárnyai alól s idegenbe küldeni, a hol ismeretlenek rossz társasága s példája rövid idő alatt megváltoztathatja s megronthatja erkölcsi lényét s esetleg romba dönti a szülők s tanítók hosszú éveknél nehéz nevelői fáradozását. S hogy az ily aggodalom nem alaptalan, arra sajnos nem egy, de számtalan példával szolgál a társadalom.

Ismerve a bajt és annak okait, természetesen keressünk

kell az eszközöket is, a melyek segítségével azt eltávolítani s megszüntetni lehet. Világos azonban, hogy egy meggyökere-
sedett s nagy társadalmi betegséget egyeseknek fáradságos
önfeláldozó munkája nem képes megszüntetni; azért össze kell
állnia a társadalom minden komolyan gondolkozó tényezőjé-
nek, testületeknek, egyházaknak s magának az államnak is,
hogy közös erővel intézményesen igyekezzen kiirtani s illető-
leg kisebbiteni a betegséget.

* * *

A sok eszköz közül, a melyekkel sikeresen harcolhatunk
az erkölcstelenség ellen, közfelfogás szerint a leghathatósabb
a nevelés, mert ez gyökerében orvosolja a bajt s én azt hiszem,
hogy ez nem szorul közelebbi bizonyításra. Annak daczára
ugyanis, hogy igen sok eset szintén kézzel fogható módon
látszik e tételt czáfolni, a mennyiben olykor a leggondosabb
nevelés is kudarcot vall, mégis csak ezer meg ezer esetből
leszűrt tapasztalás nagyobb bizonyító erővel bír, mint a fel-
tűnő, de mégis kivételes esetek.

Úgy általában a nevelés-tudomány, mint a legkiválóbb
elmék megegyeznek abban, hogy igazán csakis a helyes
nevelés képes a szóban levő baj ellen sikeresen harcolni, sőt
a nevelésnek egyedüli igaz feladata nem is lehet más, mint a
tisztá erkölcsiségre való nevelés.

Nem kisebb pedagógus, mint Herbart szerint, a kit az
újkori pedagógia atyjának mondhatunk, „a nevelésnek egyetlen
és egész feladatát a moralitásban lehet összefoglalni“; s hogy „a
moralitás az embernek s ennek alapján a nevelésnek legmagasabb
célja az általában elismert dolog“, mondja Herbart. Közelebbről
vizsgálva ezt a moralitást, vagy erkölcsiséget, nem tekin-
hetjük azt csupán jóra irányult akaratnak, hanem a megismert
jó szabad elhatározásból való cselekvésének, más szóval
erénynek, minélfogva az erényes embert jellemesnek s a *jelle-
mest erényesnek* nevezhetjük.

Ismertessük meg gyermekeinkkel az erkölcsi jót, szeret-
tesstük azt meg velük annyira, hogy nem csupán megszokás-
ból, avagy külső kényszerítés folytán engedelmességből tegyék
azt, hanem belátással s szabad elhatározásukból ismerve min-
den lépésüknek következéseit: akkor boldognak mondhatjuk
magunkat, mert elértük a célt, a melynek elérése végett időt,
pénzt, fáradságot, tudást és szeretetet áldoztunk. „Legelső,
a mit e részben tennünk kell — írja Kölcsey klasszikus
Parainesisében, — tiszta ismerettel választott s állandóul meg-

tartandó elv birtokára törekedni. Ennek híjával, ha nem éppen gonosz is valaki, de pillanatnyi indulatok s az igen sokszor rosszul értett önszeretet mindenkori sugalmi határozzák meg; s majd jót, majd gonoszt cselekszik és életfolyama e kettőnek bizonytalan vegyülete." Ez a követelt s az ember egész életének irányát meghatározó elv az *erkölcsi jónak* vagy az *erénynek* elve.

Ne gondoljuk tehát azt, hogy a nevelésnek feladata csupán ismeretek nyújtásában és betanításában áll s emberré neveltük az embert, hogy ha gondolkozó képességét felköltöttük s ítélőképességét tisztává, biztossá s élessé tettük, hogyha lelkében a tudás vágyát felébresztettük s mindezek által képessé tettük, hogy önállóan is tudjon ismereteket szerezni s azután életpályát választva a társadalomban érvényesülni; ne gondoljuk azt, hogy embert neveltünk a gyermekből, a mikor érzelmi világát kifejlesztettük, bizonyos conventionalis társadalmi illemtudásra szoktattuk, a művészet iránti érzékét felköltöttük s talán valamely művészetre is tanítottuk erkölcsi tartalom nélkül: mert mindezek hozzátartoznak ugyan a nevelés körébe, de azt ki nem meritik, mert tudásunknak és esztétikai műveltségünknek valódi értéket csupán az emberi akarakterének helyes irányítása ad s a kit a nevelés a jónak ismeretére, erkölcsi belátására s becsületességre rá nem vezetett s a lelkiismeretét legnagyobb hatalommal bíró törvénynyé nem fejlesztette: az lehet talán okos, nagy tudományú, illedelmes s művészember, de nem lesz erkölcsileg jó, megbízható, jellemes, a társadalomra, hazára és egyházra hasznos ember, az nem lehet boldog sem. A mint számtalan példa mutatja, hogy gonoszlelkű embernél a nagy vagy sok tudás csak az emberiség s az egyén kárára szolgál, s viszont a becsületességgel párosult kevés tudás csakis hasznot hajtó s tiszteletet parancsoló úgy az egyénre, mint a társadalomra nézve.

Az emberré nevelés eme magasztos feladatában részt vesz a család, az iskola, a környezet és a társadalom. E tényezőknek szerencsés összetalálkozása lehetővé teszi, sőt biztosítja a sikert; egyiknek, vagy másiknak hiánya, vagy rossz irányú hatása a nevelendőre ellensúlyozza, vagy sokszor lehetetlenné is teszi az erkölcsi jónak érvényesülését. Kezdődik a nevelés a család szűk körében s folytatódik az iskolában, de úgy, hogy a családnak hatása meg nem szűnik, sőt társul szegődik hozzá az utca, az utcán járó-kelő emberek példája, különböző intézményeink s az egész társadalom. Az ember fogékony lelke ugyanis nem zárkozhatik el azok elől a hatások

elől, melyeket elébe hoznak érzékei a természetből az állati, növényi világból, avagy az emberi életből, hanem azokat is befogadja s rövid vagy állandó benyomásaikhoz képest idomul.

* * *

A legelső s leggyakrabban ismétlődő benyomások azok, a melyeket a családban nyer a gyermeki lélek; azért azok legmaradandóbbak s ennél fogva leginkább irányítják a lelket. Innen érthető, hogy gyermekkori emlékeink legélénkebbek s legerősebbek, minél fogva azokat késő vén korunkban még akkor is felidézzük, a mikor a legtöbb más benyomások emléke teljesen eltűnt a lelkünkben. Ez okból minden szülőnek kötelessége gondoskodni arról, hogy ezek az első benyomások, a melyek a gyermek kedélyét, szívét, lelkét irányítják, teljesen elfoglalják, az erkölcsi jó s az erényesség elveivel ellentétben állók ne legyenek.

Miután a gyermek első irányítója rendszeren ugyanaz, a ki neki az életet adta s a ki valódi önfeláldozással kebelén táplálja s gondozza, ez okból legelső és legnagyobb nevelője maga az édes anyja; világos tehát, hogy a gyermeknek erkölcsi lényé, jövő boldogsága s rátermettsége első sorban az édes anyának nevelői viselkedésétől függ. Az anyának kedélye, szíve, lelke uralkodik a családban; szorgalma, tisztaság- és rendszeretete, türelme s gondoskodása mindenről, a mi a házban és a ház körül történik, példaadásul szolgál mindenkinek, a ki a házban van s a társadalom műveltsége, egészséges iránya, tisztasága, hazafiassága mindig attól függ, hogy milyennek azok a családok, melyekből a társadalom alakul s milyennek az anyák, a kik annak tagjait nevelték. Ebben áll az anyák magasztos s az emberiség történelmét irányító s boldogságát eszközlő, vagy azt rontó hivatása!

Ily módon van letéve az anyák kezeibe az ifjúságnak, a jövő nemzedéknek s a hazának boldogsága s nagysága! A ház tüzét: Veszta-szűzekként ápoló s a világ által nem igen ismert csendes anyák munkájának íme ez a világhódító jelentősége! A történelem igazolja, hogy a mely nemzeteknek női, anyái erényekben tündököltek s gyermekeiket anyai szeretettel gondosan nevelték, azok hatalmasokká s nagyokká lettek; de a mint a családokban az erkölcsi kötelek meglazultak, romlani s pusztulni kezdett a nemzeti hatalom is s a nép elkorcsosulván másnak volt kénytelen helyét átadni.

A francziákról köztudomású, hogy családi s társadalmi életük erkölcsi tekintetben kifogás alá esik; kerülnek a házas-

ságkötéseket, a házasságok túlsok esetben gyermektelenek s a francia mivelt anyák nem igen szeretnek foglalkozni gyermekneveléssel, hanem ha már vannak gyermekeik, másoknak gondjaira bizzák őket. Nem csuda, hogy ennek folytán a nemzet jobbjai, költői s politikusai aggodalommal tekintenek a hanyatló nemzet jövője elé s úgy tanítással és felvilágosítással, mint törvényhozási intézkedésekkel törekszenek e nemzetpusztító, erkölcstelen kényelmi szokás ellen gátat vetni s az elhomályosodott *gloirt* a nemzetnek ily irányú mentésével tenni ismét ragyogóvá.

Sajnos, e példának már nálunk is vannak követői. Miként a divatban úgy az erkölcsi életben is Páris kezd vezető szerepet játszani. A miveltséggel járó fokozott igények, a nehéz megélhetési mód, kis fizetés mellett a rangbeli ruházkodás s társadalmi érintkezés mind megannyi ürügy, hogy férfiak s nők egyaránt húzódoznak azon kötelességök elől, melyre úgy fizikai, mint erkölcsi törvények szerint kötelezve vannak s a melyeknek teljesítésében hivatásukat s boldogságukat fellelhetik. Mintha a boldogság evésben, ivásban, ruházkodásban, munkátlan gond nélküli életben s másoknak, — lehetőleg magas ranguaknak — barátságában állana s volna keresendő és nem a csendes nyugodt otthonban, hová idegeneknek piszkoló szava nem hat, irigy szeme nem tekint, s a hol kiki feltétlen ura önmagának!

Az otthonban, a család szűk körében, gondos anyának szemei alatt, de nem idegen kezek, nevelők vagy bonne-ok felügyelete alatt kell az első években a gyermeknek istenadta lelki s testi képességeit nevelni s a jövő küzdelmes életre elkészíteni.

Igen, az élet küzdelmeire kell nevelnünk! S mennyit vétünk s illetőleg vétének a szülők éppen ez ellen! Az anyai gyöngédség igen sokszor ideges féltéssé s majomszeretetté lesz, s a helyett, hogy friss levegőn szabadban, a hol teste edződnék, nevelnék, a szoba túlmeleg, légvonattól ment rossz levegőjében őrzik s testét czifra s jó meleg ruhába öltöztetik, csak hogy meg ne hűljön valamikép a család szemefénye és mondhatjuk, zsarnoka. Hát még a ruházásában milyen pompát űzünk, hogy lássa a világ mennyire szeretjük gyermeinket, no és mellékesen azt is, mennyire gazdagok vagyunk! Természetes, hogy az ily módon nevelt gyermeket nem szabad homokba és porba engedni, mert tönkre teszi a drága ruhát s nem játszhatik akárkivel, mert sok rosszat, illetlent tanul, a miről nehéz leszoktatni. Ennek láttára, minden tanítás nélkül, önkéntelenül hiúvá s követelődzővé lesz a gyer-

mek s minél tovább elnézzük ártatlannak látszó hibáját, annál nehezebb azt később kiirtani a szívéből. Durczáskodás, nembánomság, engedetlenség s tiszteletlenség támadnak benne s felváltva mutatkoznak a szülők keserűségére. Kevesebb szeretet s kevesebb gond többet ér a soknál! Ennél sokkal jobb, sőt egyedül jó kiengedni a gyermeket megfelelő szabad térre, porba, homokba, a hol hasonló korú gyermekpajtásaival kedve szerint — de természetesen, nem egészen felügyelet nélkül — ugrándoz, futkos, bujóska-t játszik, birkózik, nevet, sír, épít, bont, lefekszik a porba, bemázolja magát, olykor el is tépi a ruháját, de minden esetben szurtosan, kipirult arccal s éhesen kerül haza, hogy mint a ki jól végezte munkáját, otthon enni kérjen. A gyermeknek ez az örökösön változó s szeszélyesnek látszó mozgása s játéka tulajdonkép komoly munka, melyet tiltani, akadályozni vagy erőszakolni nem tanácsos, hanem okosan felhasználva, a munkára szoktatás egyetlen helyes módjának kell tekintenünk. Világos azonban, hogy a játék mindig a gyermek korának, egészségének s hajlamának megfelelő legyen s ne veszélyeztesse testi épségét és egészségét.

Nagyon sokszor vétünk a gyermekek ellen, a mikor játékaikat megzavarjuk, vagy oly játékszereket adunk nekik, a melyek nem tudják őket foglalkoztatni. Igen sok szülő azt hiszi, hogy a drága, finom és művészettel előállított játékszerek felelnek meg legjobban. A tapasztalás az ellenkező mellett bizonyít. Egy-egy gyújtóval vagy faállatkával, a melyet összetör s azután összeilleszteni próbál, sokkal hosszabb ideig és nagyobb gyönyörűséggel játszik, mint akármily finom, czifra s mesterkelt játékkal, a melylyel nem tud mit kezdeni.

A játék képzőerővel bírván, természetesen csak annyiban s addig kötheti le a gyermek érdeklődését, a mig e rendeltetésének megfelelni képes. S így nem lehet csudálkozni azon gondos szülőkön, a kik egykönnyen nem tudnak határozni a gyermekeiknek szerezendő játékok választásában.

* * *

A mint a gyermekek felserdülve iskolába kerülnek, rendszeren teljesen megváltozik az életrendjük is; vége az ártatlan gyermekkornak, a melyben gond nélkül vidáman töltötték napjaikat s kezdődik a gondal való élet, a mely a szegény gyermekek fejére súlyos teherként nehezedik. S ha elnézzük a szegény kicsikéket, bizony sokszor elszomorodik szívünk! Honnét ered e jelenség s miért támad e fájdalom? Van-e reá

ok? Sajnos, a legtöbb esetben van! Egyfelől a szülők gondatlansága nem készíti elő helyesen a gyermeket, hisz legtöbb esetben ijeszteni szokták a gyermekeket az iskolával; másfelől meg az iskola oly rideg komolysággal s keménységgel lép fel a szegény gyermekkel szemben, hogy nem tudja magát új helyzetébe beletalálni, elveszti vidámságát s kedvét s nem tanul. Ha a szülők az iskolát elrettentő s büntetésszámba menő helynek nem festenek s ha a tanító játszva tanítaná, a mint azt a józan nevelés előírja, a reá bizott gyermekereget, akkor azok a kis gyermekek nem ölténének magukra oly öreg arcot s játszóhelynek tekintenék az iskolát, melyben a játék a tanulás.

Igen sok szülő, különösen az előkelő és gazdag, otthon, nevelők s nevelőnőkkel neveli s taníttatja gyermekét; nyilvános iskolába, a hol szegénnyel, pórral, rosszal, rongyossal s nevetlennel kellene egy osztályban, vagy éppen szomszédságban ülnie: nem akarja küldeni, mert egyfelől attól tart, hogy társaitól sok rosszat tanul, másfelől meg, hogy sok gyermekbetegséget szerezhessen; legtöbb esetben azonban a gőg az igazi ok. Ha valamely gyermek beteges vagy szellemileg elmaradt s nagyon nehezen halad, akkor indokolt a magánnevelés; de épeszű s éptestű gyermekeknél valósággal véték a magánoktatás, mert éppen attól fosztja meg a gyermeket, a mi legképzőbb: a társaival való önkénytelen vetélkedéstől s attól a buzdító hatástól, a melyet az iskolatársakkal való közös munka gyakorol. Ezt a jótékony hatást nem rontja le sem a szegényebb fiúk szegénysége, sem úgynevezett rosszasa, sem rongyos avagy nevetlen volta. Ellenkezőleg annál jobban igyekszik illedelmes lenni, ha otthon illedelmet tanult s lát szegény fiúkat, a kik jó tanulásban, viselkedésben vele egyenlőek, vagy őt meg is haladják. Minden különös oktatás nélkül tapasztalatilag megismerkednek a való élettél, a rongyosban is megbecsülik a jót s a rossztól elfordulnak, ha az fényes előkelőségben mutatkozik is. S lehet-e becsesebb kincse az embernek, mint annak a tudása, hogy mindnyájan emberek vagyunk s egymásban az embert becsülni legfőbb kötelességünk? A gyermekbetegségek így is, úgy is ritkán kerülnek el a gyermekeket; óvatosság s kellő elővigyázat rendszeren elejét veszik a nagyobb bajnak, ha a gyermekek iskolába járnak is.

Ha Erdélynek dicső fejedelme, Rákóczi György a maga gyermekeihez szegénysorsú gyermekeket vett, hogy ezekkel közösen tanuljanak s ha az angol királyi család s a főrangúak gyermekeiket nyilvános iskolákban tudják neveltetni a nélkül, hogy ezzel előkelő származásuknak ártanának, miért kelljen

nálunk ennek a rossz középkori felfogásnak hódolni, a hol erre kevesebb az alap s az ok s a hol a nemzeti egységes fejlődés szempontjából sokszoros kötelességünk a szabadság és humanismus korlátain belül mindent elkövetni, hogy a nemzeti műveltség s anyagi boldogulás terén szerepet vivő tanult emberek között lomtárba való ósdiság választó falakat ne képezzen?

Nem bűn-e különleges internatusokba összegyűjteni a származás, rang s más külsőségek által egymáshoz vonzó családok gyermekeit, hogy ott mintegy kiválva a nemzet testéből a magok exclusiv szellemében neveltessenek? Hogyan lehetnek a nemzet fiainak szószólói, érdekeiben közreműködői és vezetői, ha azokat nem ismerik, ha gondolkozásuk, érzelmeik s erkölcsi világuk megértése iránt még fogékonyságuk sincsen? Lehetnek-e vakok vezetői a világtalanoknak?

Megváltozott viszonyaink mégis sok tekintetben igazolják, sőt követelik az internatusok létesítését és a tanulóknak azokban való elhelyezését.

Általános a tapasztalás, hogy évről-évre kisebbedik azon jóra való családoknak a száma, a kik tanulókat ellátásba nemcsak fogadnak, hanem őszinte igyekezettel s szülői gondal nevelik is a rájuk bízott gyermekeket.

A régi jó rendszer, hogy megbízható jó családok cserébe adták gyermekeiket, már alig található; tanároknál a törvénynek intézkedései s túlzott paedagogiai skrupulusok miatt, alig lehet tanulókat elhelyezni. Viszont a szülők anyagi viszonyaiknál fogva rendszerint alig képesek azokat az árakat megfizetni, a melyeket egyes családoknál a piaczi árak nagymérvű emelkedése folytán tisztességes ellátásért s gondozásért fizetniök kellene. Ily körülmények között nem marad más hátra, mint hogy internatusokról gondoskodnak s azokban helyezik el fiaikat s lányaikat. Azonban bármily tökéletesek legyenek is az internatusok s akármily kitűnő nevelők vezetése alatt álljanak is, sohasem lesznek képesek a jó családi házas gondozást helyettesíteni. Tanulás, rendszeretet s pontosság tekintetében kifogástalanok lehetnek, de az egyéniségnek, a személy erkölcsi jellemének kifejlesztésében az intézeti egyformaság és feltétlenül szükséges szigorú következetesség miatt mindig mögötte maradnak a családi gondozásnak. A kinek szíven fekszik gyermekének nevelése s nemcsak tanítása, az e pár megjegyzésből is kiveheti, hogy szükség esetén mit kell választania.

Úgy az ily családok, mint az internatusok a szülők helyetteseiként szerepelnek s így természetes az erkölcsi felelősség, melylyel a gondjaira bízottakért tartoznak. A hol ilyen

felelősséggel nem törődnek s a hol gyermekeink lelki s testi tiszta fejlődése nem látszik biztosítva, ott nem helyezhetjük el bizalommal gyermekeinket!

A család s helyettesítőinek nevelő gondoskodásáról szólva, nem lehet említés nélkül hagynunk a családhoz tartozó s vele együtt élő cselédeket sem, minthogy ezeknek példája, beszéde, műveltsége s főleg erkölcsi élete sokszor nagyobb hatású, mint a szülőké. A szülők minden gondossága s figyelmeztetése sokszor hiábavalóvá lesz egy-egy cseléd gonosz indulata s erkölcstelensége folytán. Váratlanul mint a villám lepi meg sokszor a szülőket gyermekük valamely rosszasága s csak mikor késő van, tudják meg, honnan, kitől eredt s ragadt a rossz. Egy előkelő családdal történt meg, hogy egyetlen lányukat sokszor egy különben igen intelligens, derék s megbízhatónak festett nőcselédre bízták s egy ideig nagy meglepéssel tapasztalták, hogy gyermekük mily jó gondozóval rendelkezik a nőben. Azonban bizonyos idő múlva feltűnt nekik, hogy a gyermek tartózkodó, félénk s lopva tekintő, mintha lényegéből teljesen kiforgatták volna.

E sajtószzerű változás okait kutatva, jó későn megtudták, mily garázdalkodást vitt véghez gyermekük lelkében a nő s hogy legfőbb ideje volt már, hogy eltávolítsák, mert mint kitűnt, az illető cseléd Mária Nostráról kikerült súlyos vétségért büntetett asszony volt. Intő például szolgálhat ez mindenkinek, mert többé-kevésbé minden cseléd tartó családdal ismétlődhetik az eset.

Ha e kitérés után visszatérünk arra az állításunkra, hogy gyermekeinket nyilvános iskolában kell neveltetnünk, mert ezek legtöbb biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy gyermekeink nemcsak értelmi tekintetben, hanem erkölcsileg is kellő haladást tesznek, úgy figyelmünket legelsőbb az ragadja meg, hogy nemcsak a nagy közönség, hanem egyes tanult és széles látókörrel bíró emberek is gyakran támadják iskoláinkat, a miért azok nem tanítanak kielégítő eredménnyel. Ezzel közoktatásügyünknek s az ez iránt való érdeklődésnek egyik leggyengébb pontját érintem. Ha igaz az, hogy politikus nemzet vagyunk és politikához minden magyar ért, úgy sokkal inkább mondhatjuk azt, hogy paedagogus nemzet vagyunk, mert paedagógiával a gyermeklánytól kezdve fel a legfelsőbb körökig férfiak s nők egyaránt foglalkoznak. S ennek daczára mégis azt mondják, hogy rosszak az iskoláink s ifjúságunk nem tud annyit s nincs oly nevelése, mint a menyit sokévi fáradság után tőle elvárni lehetne. A szülők sokszor panaszkodnak, hogy hiábavaló volt minden áldozat-

tuk, gyermekeikből nem neveltek azt a mit akartak; a középiskolák panaszkodnak, hogy a népiskola nem tesz eleget feladatának, a főiskolák viszont a középiskolákat vádolják, hogy az érettségizett ifjakban nem kapnak elég komoly, értelmes és tanulni szerető hallgatókat.

E vádaknak közelebbi tárgyalásába nem bocsátkozhatom ugyan, mert ez messze elvezetne tárgyamtól, de fel kellett említenem, mert ez is egyik főveszedelme nevelésügyi bajainknak s a tényleg sokszor tapasztalt eredménytelenségnek.

Midőn ugyanis egyes hozzá nem értők s avatatlanok a legnehezebb tanügyi s nevelési kérdésekben képtelen könnyelműséggel elítélően nyilatkoznak s új eszmék hirdetésével valóságos messiásokként szerepelnek a nagyközönség előtt, természetesen csak bizalmatlanságot kelthetnek az iskolák s az azokban működő tanerők iránt, holott a nevelés és tanítás sikere azt követeli, hogy a közönség a legnagyobb bizalommal viseltessék a neveléssel foglalkozó iskolák s tanítók iránt. Midőn azt tapasztaljuk, hogy egyes szülők saját éretlen fiaik előtt haszontalannak mondják például a latin vagy görög nyelvet, esetleg a mathesis tanítását s ennek kapcsán talán még az illető tárgyak tanárait is kisebbitik s becsmérlik, mikép várhatjuk az így felvilágosított tanulótól, hogy szorgalommal s kedvvel tanuljon mindent, a mit a tanterv előír s mikép szeresse s tisztelje tanárait, a kik lelketlen kinzókként tűnnek fel szemei előtt? Midőn tudjuk, hogy az iskolák sikeres működésének titka az azok iránt való feltétlen bizalom s midőn azt is tudjuk, hogy a tanításnak csak úgy lehet jó eredménye, ha a szülői ház a tanuló s tanár között a tisztelet, engedelmesség és szeretet kapcsai élnek, vajjon nem oktalanság-e ily meggondolatlan beszédéssel ezeket a kapcsokat lazítani és széttépni? Mikor a szülőnek a tanító előtt gyermekének egész lényét kellene feltárnia s a tanulás és erkölcsi viselkedés tekintetében észlelt minden mozzanatot megfigyelnie s a tanítóval közölnie: akkor épen az ellenkezőjét látjuk: hogy a szülő titkolózik, gyermeke gyengéit szépíti s takargatja, mert attól tart, hogy a tanító igazságtalan lesz gyermekével szemben. Ily módon a tanítónak nehézségeket támasztanak a gyermekek helyes erkölcsi irányításában, vagy esetleg egészen tévútra vezetik, a gyermekeket pedig alakoskodásra s hazugságra szoktatják. Az így vezetett gyermek könnyen abba a hibába esik, hogy elég a tanító előtt szorgalmasnak s jónak látszani, valóban jónak lenni, nem okvetlen szükséges.

Iskoláink e tekintetben nagy bünt követnek el a nevelésükre bízott ifjúság ellen, mert egész szervezetük majdnem

teljesen csak az ismeretek szerzésére, a gondolkozás fejlesztésére s az észnek minél tökéletesebb kiművelésére kényszeríti a tanítókat; erkölcsiségre, a jónak nemcsak megismerésére, hanem követésére kevés gondot fordíthatnak, minnek természetes következése a jellembeli fogyatkozás, az akaró képességnek gyengesége és erkölcsi züllesztés.

Nem arra kellene törekednie az iskolának, hogy a tanítványai sokat tudjanak, hanem arra, hogy a mit tudnak, azt jól tudják s józan belátással és helyes gondolkozással bírjanak, hogy kitartó szorgalommal maguk is megszerezhessék a nekik szükséges ismereteket s mint becsületes erkölcsös emberek hasznos tagjaivá legyenek a társadalomnak.

A sok ismeret, melyet a gyermek lelkébe nap-nap mellett belekényszerítenek, lehetetlenné teszi a nyújtott ismeretanyagnak megemésztését s az egészséges fejlődést; az éles ész és nagy tudás a szívnek harmonikus nevelése és akarat-erőnek erkölcsi alapon való fejlesztése s az erkölcsi cél felé való irányítása nélkül nem tesz boldoggá és nem használ a közjónak.

Korunk éppen abban téved, hogy a sokféle és sokat tudásnak jelszavát hangoztatja s követi s innen ered a legfőbb baja, hogy minél kevesebb megbízható erkölcsi jellemű vezetőkkel bír.

Nem lehet szó nélkül hagynom iskoláink osztályozási módját sem, a mely kitünő melegágya az álerkölciségnek és oka sok lélek megtörésének. Az osztályozás s a bizonyítványok kiadása azt a látszatot kelti, mintha iskoláink egyéb feladattal sem bírnának, mint azzal, hogy a tanulókat érdem szerint bizonyos számú rekeszekbe oszszák, egyeseket kitüntessenek, másokat megbuktatás által sujtsanak. Az osztályozás által azt hitetik el szülővel s tanulóval egyaránt, hogy a ki egyik, vagy másik osztályban bukik, az már haszontalan s a társadalomra nézve elveszett ember. A nagyközönségben is elterjedt ez a téves felfogás el annyira, hogy a későbbi javulást s a hibának esetleges jóvátételét gyakran figyelembe sem veszik. Ennek következése az az elég gyakori eset, hogy különben jólelkű s tisztességes gyermekek erkölcsileg elzülstenek, sőt olykor öngyilkosokká lesznek. S hogy ez az erkölcsi neveléssel ellentétben lévő eljárás koronázatlan ne maradjon, nem elégszenek meg az osztályzatnak a tanuló bizonyítványába való beírásával és az osztály előtti kihirdetésével, hanem ki is nyomatják az értesítőkből, hogy a szerencsétlen gyermek gyenge tehetségéről avagy hanyagságáról ország-világ értesüljön.

Ez az oka annak, hogy a legjobb tanulók is sokszor csupán az osztályzatért tanulnak és igen sok tanuló számításból csak akkor készül, a mikor körülbelül felelnie kell. Ez tévedésbe ejti sokszor magát a tanárt is, a kinek az osztályozás szinte nem csekély gondját képezi és elég sokszor megesik, hogy az ilyen számító fiú sokkal nagyobb elismerésben részesül, mint az, a ki kitartó szorgalommal tanul.

Az osztályozásnak s bizonyítványnak nem büntetés a célja, hanem csak lelkiismeretes megállapítása a tanuló haladásának. Az eredménytelenség eléggé lesújtó szülőre s tanulóra egyaránt, miért kelljen arról tudnia mindenkinek? Lehet-e ennek a megbecstelenítésnek erkölcsileg jó hatása?

Az erkölcsi nevelésnek első és alapeleme a bizalmon és szereteten alapuló őszinteség s igazságszeretet tanító és tanuló között. Az osztályozás épp ezt nehezíti meg. A legszorgalmasabb tanulóval is megesik, hogy egyszer-másszor nem felelt meg kötelességeinek s habár hibájának tudata terheli lelkiismeretét, a rossz osztályzattól való félelem visszatartja az őszinteségtől, titkolódzó s alakoskodóvá lesz s kihal szívéből a bizalom. S annál nagyobb mértékben lép ez fel azoknál, a kik hanyag tanulók.

Mínthogy a tanár nem mindentudó, hanem gyarló ember, megesik, hogy a rábizott s vezetése alatt levő sok tanuló közül egyeseket félreismer s osztályozásában túlszigorú, vagy elnéző!

Nem kell hozzá egyéb, mint hogy a tanár ne legyen elég sympathikus s kész a közönség azon ítélete, hogy igazságtalan, hogy a gazdagokat talán ajándékokért előnyben részesíti, a szegényeket üldözi, vagy egyeseket ellenségeinek tekinti s bosszúból üldözi! Íme mindmegannyi fontos körülmény, a mely lehetetlenné teszi, hogy az ifjúságot erkölcsileg helyesen neveljük. Hát ha még ütni, súlyos fenytéket is mer alkalmazni, mennyi támadásnak lehet kitéve? Elégséges a hirhedt budapesti esetre mutatnom, a mely egy kiváló írónkkal történt, a ki gyermekének tanítóját iskolában gyermekek előtt arczul ütötte, mivel gyermekét megbüntette.

Mindennemű kellemetlenségnek s támadásnak elejét venné s gyermekeink erkölcsileg helyes irányú fejlődését biztosítaná a most hiányzó, de nagyon szükséges és óhajtott őszinte bizalom szülők és gyermekeik tanítói között. Érthetetlen is, hogy igen sok szülő csak akkor érdeklődik gyermekének iskolai haladása iránt, a mikor az intőt, vagy a bizonyítványt látja s a mikor az esetleges mulasztásokon csak nehezen s nagy áldozatokkal lehet segíteni. Még érthetlenebbek az erre gyakran következő kifakadások és szemrehányások iskola s tanárok ellen!

Ha a szülő gyakrabban fordulna gyermeke tanítójához, bizonyára sokkal ritkábban támadnának félreértések s kellemtelen meglepetések, melyeknek levét végül mégis csak a szülő kénytelen meginni.

Az érintkezés lehetővé tenné, hogy a szülő meggyőződnék az iskola atyai jóindulatáról, paedagogiai tapintatáról s szeretetéről az ifjúság erkölcsi s tudományos haladása tekintetében s viszont az iskola megismerné a szülőknek gondolkozását s törekvését gyermekeik jövőjét illetőleg s őszinte felvilágosítást adhatna azoknak tehetségeiről s hibáiról, a melyeket sok szülő a maga elfogult szemeivel nem vesz észre, vagy nem eléggé mérlegel. Ily módon eloszolnának a félreértések s az iskola minden osztályozás nélkül is intézkedhetné a tanulóknak felsőbb osztályokba való áthelyezéséről.

Mayer Endre.